

2. Mannréttindamenntun í alþjóðlegu samhengi

... lýðræði er ekki óhagganlegt og óbreytanlegt, vinna þarf sífellt að uppbyggingu þess hvern einasta dag í hverju einasta samfélagi.

Úr Dakar-yfirlýsingunni

Það hefur sýnt sig að mannréttindamenntun er ein besta leiðin til að skapa mannréttindamenningu. Þrátt fyrir að unnið hafi verið að því allt frá árinu 1948 að setja lög um mannréttindi, bæði á alþjóðavísu og innan Evrópu, og flestir mannréttindasamningar kveði á um mannréttindamenntun, hafa þó möguleikarnir sem felast í slíkri fræðslu ekki verið nýttir fram að þessu. Skortur á pólitískum vilja, úrræðaleysi og ófullnægjandi kennsluefni hefur staðið í vegi fyrir því að mannréttindamenntun hafi skilað árangri. En þar sem frjálsum félagasamtökum sem helga sig mannréttindamálum hefur fjölgað á undanfórum áratugum og vegna þeirrar lýðræðisþróunar sem hefur átt sér stað í fjölda landa í Mið- og Austur-Evrópu hefur menntun á sviði mannréttinda fengið byr undir báða vængi. Alþjóðleg samtök hafa átt stóran þátt í því að koma á skilvirkri og samfelldri áætlun um mannréttindamenntun á landsvísu.

Sameinuðu þjóðirnar

Alþjóðaáætlun Sameinuðu þjóðanna um mannréttindamenntun

Í desember 1994 lýsti allsherjarþing Sameinuðu þjóðanna því yfir að tímabilið frá 1995 til 2004 yrði áratugur mannréttindamenntunar. Með þessari opinberu yfirlýsingu var viðurkennt að mannréttindamenntun væri forsenda þess að hægt væri að kynna og koma á stöðugum og farsælum tengslum milli samfélaga og skapa gagnkvæman skilning, umburðarlyndi og frið. Hvatt var til þess að mannréttindi, mannúðarlög, lýðræði og lagareglur yrðu felld inn í námskrár allra menntastofnana sem veita formlega og óformlega menntun.¹

Í desember 2004 lagði allsherjarþing Sameinuðu þjóðanna fram alþjóðaáætlun um mannréttindamenntun sem skyldi koma í kjölfar áratugar um mannréttindamenntun (frá 2005 og áfram). Með áætluninni, sem er byggð á árangrinum af mannréttindaáratugi Sameinuðu þjóðanna, er unnið að því að mannréttindi verði að veruleika í öllum samfélögum heims. Í aðgerðaáætlun alþjóðaáætlunarinnar 2005–2007 var lögð áhersla á grunn- og framhaldsskóla og lagðar voru fram séráætlanir og hagnýtar hugmyndir um hvernig koma mætti á menntun í mannréttindum á landsvísu.²

Áratugur Sameinuðu þjóðanna um menntun til sjálfbærrar þróunar

Með áratugi Sameinuðu þjóðanna um menntun til sjálfbærrar þróunar (2005–2014) er mannréttindamenntun tengd framförum í umhverfismálum og lögð er áhersla á nauðsyn menntunar til að fólk öðlist þá hæfni og getu sem nauðsynleg er til að geta fjallað um umhverfis- og þróunarmál.³

Cyberschoolbus: Sérstakt verkefni fyrir börn á vegum Sameinuðu þjóðanna

CyberSchoolBus er alþjóðlegt kennslu- og námsverkefni á netinu á vegum Sameinuðu þjóðanna, sem ætlað er til að fá börn til að fjalla um mannréttindamál. Safnað er saman áhugaverðum frásögnum af skólustarfi þar sem nemendur leitast við að vernda og kynna mannréttindi í eigin samfélagi, bæjarfélagi eða hverfi. Þessar frásagnir verða hluti af upplýsingagrundi um nemendastarf á heimsvísu sem birtur er á þessum vef hjá Sameinuðu þjóðunum.

Menningarmálastofnun Sameinuðu þjóðanna

Menningarmálastofnun Sameinuðu þjóðanna (UNESCO) gegndi lykilhlutverki við þróun, útfærslu og mat á þeim verkefnum sem fyrirhuguð voru á áratugi SP um mannréttindamenntun. Út frá því sjónarmiði að nám skuli beinast að því að miðla þeim gildum, viðhorfum og hæfni sem nauðsynleg er til að geta tekist á við auknar kröfur í nútímasamfélagi leggur UNESCO sitt af mörkum við að móta aðferðir við menntun um mannréttindamál, þróa námsefni, koma upp samstarfsneti og veita stuðning. UNESCO gegnir áfram lykilhlutverki við innleiðingu á alþjóðaáætluninni um mannréttindamenntun (2005 og áfram).

Starfsemi UNESCO í þágu mannréttindamenntunar var staðfest í Dakar-yfirlýsingunni (2000–2015), nýrri forgangsáætlun á alþjóðavísu sem lögð var fram á WEF-ráðstefnunni (World Education Forum) árið 2000. Í áætluninni segir að byggja þurfi upp „góða menntun“ um allan heim; menntun sem, auk hefðbundins námsefnis, taki einnig til mannréttinda og fjalli um ný málefni, svo sem menningarlega fjölbreytni, fjöltyngi í námi, friðarmál, baráttu gegn ofbeldi, sjálfbæra þróun og lífsleikni.⁴

Barnahjálp Sameinuðu þjóðanna

Í sextíu ár hefur Barnahjálp Sameinuðu þjóðanna (UNICEF) beitt sér fyrir málefnum barna og á nú fulltrúa í 191 landi. UNICEF er í samstarfi við ýmsar stofnanir Sameinuðu þjóðanna, stjórnvöld, frjáls félagasamtök og grasrótarsamtök um að vinna að betri heimi þar sem hvert einasta barn fái notið réttar síns. UNICEF hefur Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna að leiðarljósi í starfi sínu.

Í maí 2002 var á sérstökum fundi á allsherjarþingi SP lögð fram stefnuskráin *Heimur fyrir börnin*, þar sem sett var fram ný stefna um málefni barna næsta áratuginn. Þar er kveðið á um að stjórnvöld, frjáls félagasamtök og einnig börnin sjálf og unglingarnir, gegni lykilhlutverki við að gæta þess að öll börn njóti þeirra réttinda sem þeim eru tryggð í Barnasáttmálanum. Í því sambandi skulu námsáætlanir, námsefni og námsumhverfi „endurspeglar til fulls að mannréttindi séu eflað og vernduð, sem og þau lífs-gildi sem fela í sér frið, umburðarlyndi og jafnrétti kynja“.⁵

UNICEF stendur fyrir ýmsum áætlunum sem stuðla að því að efla mannréttindamenntun um allan

heim, jafnt svæðisbundið sem í einstökum löndum. Á vefsíðu hjá UNICEF sem ætluð er börnum, Voices of Youth (Raddir ungmenna), eru veitt svör við spurningum um lífsskilyrði barna hvar í heimi sem er og þar er að finna gagnvirka leiki til kynningar á réttindum barna.⁶ Á rannsóknarmiðstöð UNICEF í Flórens (UNICEF Innocenti Research Centre) er unnið að alþjóðlegum rannsóknum á aðstæðum barna þar sem með aukinni vitund og skilningi á réttindum barna verði aðstæður barna hvarvetna betri.⁷

Evrópuráðið

Í aðildarríkjum Evrópuráðsins er ekki einungis litið á mannréttindi sem hluta af lagaramma þeirra heldur sem órjúfanlegan þátt í námi barna, unglinga og fullorðinna. Í tilmælum ráðherranefndar um kennslu og nám á sviði mannréttinda í skólum, nr. R (85) 7, er lögð áhersla á að nám um mannréttindi sé hluti af almennu námi allra ungmenna sem búa í fjölflokka lýðræðisríkjum og því hefur smám saman verið komið á í ýmsum Evrópulöndum og Evrópustofnunum.⁸

Í tilmælum Evrópuráðspingsins nr. 1346 (1997) um mannréttindamenntun er lagt til að gripið verði til ýmissa aðgerða til að efla menntun á sviði mannréttinda í Evrópu.

*Þingið leggur enn fremur til að ráðherranefndin líti á mannréttindamenntun sem forgangsmál-
efni í milliríkjastarfsemi Evrópuráðsins á komandi árum ...⁹*

Evrópuráðið er í nánú samstarfi við aðalskrifstofu Mannréttindastofnunar Sameinuðu þjóðanna, UNESCO, framkvæmdastjórn Evrópusambandsins og aðrar alþjóðlegar stofnanir og samtök um mannréttindamenntun og menntun í borgaravitund og lýðræði. Evrópuráðið hefur til dæmis það hlutverk að fylgjast með því að alþjóðaáætluninni um mannréttindamenntun (2005–2007) sé framfylgt í Evrópu. Í því starfi felst að skapa aðgerðaramma og styrkja tengsl og samvinnu milli alþjóðlegra aðila og grasrótarsamtaka.

Árið 2007 hófst Evrópuráðið handa við það verkefni að semja stefnumótandi skýrslu um mannréttindamenntun og menntun í borgaravitund og lýðræði. Með viðtöku slíkrar alhliða skýrslu staðfesta aðildarríkin vilja sinn og árangur þeirra verður mælanlegur. Slíkt framfaraskref verður mikil viðurkenning fyrir óformlegar stofnanir sem starfa á þessu sviði og verður haft til viðmiðunar í víðara alþjóðlegu samhengi.

Áætlunin um mannréttindamenntun fyrir ungt fólk

Áætluninni um mannréttindamenntun fyrir ungt fólk var hleypt af stokkunum árið 2000 sem forgangsmálefni hjá æskulýðsdeild Evrópuráðsins. Meginmarkmiðið hefur verið að koma fræðslu um mannréttindi inn í almennt æskulýðsstarf. Fyrstu þrjú árin fóru í þá mikilvægu vinnu að þróa fræðsluefni og námsmöguleika fyrir ungmenni og koma upp samstarfsneti milli aðila á landsvísu. Á næsta þriggja ára tímabili var lögð áhersla á að hvetja ungt fólk til dáða, einkum viðkvæma samfélagshópa, og þróa aðferðir til að takast á við kynþáttafordóma, útlendingahatur, mismunun og kynbundið ofbeldi. Frá árinu 2000 hefur verið unnið að nýju fræðsluefni af ýmsu tagi, alls konar framhaldsnámskeið hafa verið sett á laggirnar og fleiri hundruð tilraunaverkefni hafa hlotið fjárstuðning víða um Evrópu. *Kompás – handbók um mannréttindafræðslu fyrir ungt fólk*, mikilvægur afrakstur áætlunarinnar, hefur verið þýddur á u.þ.b. tuttugu tungumál síðan hann var gefinn út árið 2001. Áætlunin hefur spurst vel út í Evrópu og náð til mörg hundruð frjálsra félagasamtaka sem hafa fengið styrk til að vinna tilraunaverkefni frá æskulýðssjóði Evrópu (European Youth Foundation). Menntun á sviði mannréttinda er orðin lykilatriði í æskulýðsstarfi innan Evrópu og hefur einnig haft jákvæð áhrif innan hins hefðbundna skólakerfis. Allt frá árinu 2006 hefur áætlunin jafnframt orðið til þess að athyglin hefur beinst að þvermenningarlegum samskiptum.

Menntun í lýðræðislegri borgaravitund

Mannréttindamenntun er mikilvægur liður í námi sem miðar að því að efla lýðræðislega borgaravitund, sem er önnur leið til að börn jafnt sem fullorðnir öðlist þá þekkingu, hæfni og viðhorf sem gerir fólk að virkum þegnum í samfélaginu. Frá árinu 1997 hefur með áætlun Evrópuráðsins um menntun til lýðræðislegrar borgaravitundar verið unnið að hugmyndum, skilgreiningum og pólitískum stefnumálum og komið á samstarfsneti til að efla þessa starfsemi. Evrópuárið um borgaravitund í skólastarfi 2005 varð til þess að aðildarríkin lögðu ríkari áherslu á að menntun þar að lútandi yrði liður í menntastefnu þeirra. Áætlunin miðar núna að því að tryggja framgang mála með því að styðja þessar stefnubreytingar, sem og rannsóknir og góða starfshætti hvað varðar menntun kennara og lýðræðislega stjórnsýslu. *Exploring Children's Rights: lesson sequences for primary schools*, er nýlegt rit sem gefið hefur verið út á vegum áætlunarinnar, og þar er að finna ákveðnar hugmyndir um hvernig vinna skuli að réttindum barna innan veggja skólastofunnar.¹⁰

Evrópa fyrir og með börnum

Átaksverkefni Evrópuráðsins „Evrópa fyrir og með börnum“ (Building a Europe for and with Children) (2006–2008) miðar að því að auðvelda ráðamönnum og viðkomandi aðilum að setja fram landsáætlanir og stefnu sem tryggja að hinu sameiginlega markmiði um að efla réttindi barna og vernda börn gegn hvers kyns ofbeldi verði framfylgt. Samkvæmt áætluninni fer nú fram endurskoðun hjá Evrópuráðinu á gildandi lagaramma og samningum og verið er að leggja fram nýjar reglur til að réttindi barna í Evrópu verði betur tryggð en ella. Einnig er verið að hrinda úr vör samskiptaherferðum og náms- og kennsluáætlunum til að stjórnvöld og frjáls félagasamtök eigi auðveldara með að setja fram skilvirkari stefnu í málefnum barna.

Frjáls félagasamtök

Frjáls félagasamtök gegna veigamiklu hlutverki við þróun mannréttindamenningar á heimsvísu, einkum innan einstakra landa og sveitarfélaga, þar sem stjórnvöld standa iðulega ekki undir væntingum þegar kemur að því að fella mannréttindamenntun inn í almenna námskrá. Þetta eru afar mikilvægir hópar með sérþekkingu sem hafa lagt mikið af mörkum við gerð mannréttindalaga og gæta þess vel að mannréttindi séu virt á landsvísu. Nokkur alþjóðleg mannréttindasamtök, svo sem Amnesty International, vinna kerfisbundið að því að vekja fólk til vitundar um mannréttindamenntun og standa að námsáætlunum um allan heim. Samtök fólksins um áratug mannréttindamenntunar (People's Decade of Human Rights Education) gera áætlanir og eru með vefsvæði um fræðslu og menntun á sviði mannréttinda þar sem fjallað er um daglegt líf fólks og baráttu þess fyrir félagslegu og efnahagslegu réttlæti og lýðræði.

Sum samtök, svo sem Samtökin um mannréttindamenntun (Human Rights Education Associates), Lýðræði og mannréttindamenntun í Evrópu (Democracy and Human Rights Education in Europe) og ýmis æskulýðssamtök helga sig mannréttindamenntun; þau styðja nám á sviði mannréttinda og þjálfun baráttufólks og sérfræðinga, búa til námsefni og reyna að auka veg menntunar um lýðræðislega borgaravitund og mannréttindi.

Önnur samtök einbeita sér að fræðslu um réttindi barna. Hjá sumum þeirra, svo sem Barnaheillum eða samtökunum Terre des hommes, er það lykilatriðið í starfi þeirra um allan heim. Önnur samtök eins og Upplýsinganetið um réttindi barna (Children's Rights Information Network) þjóna mörg hundruð frjálsum félagasamtökum sem fjalla um málefni barna með því að safna og dreifa upplýsingum. Ýmis frjáls félagasamtök í Evrópu og um heim allan skipuleggja fræðslu og verkefni um mannréttindamál fyrir börn og ungmenni á landsvísu og innan sveitarfélaga.

Ljóst er að menntun um mannréttindi fer fram með ýmsu móti og alls konar stofnanir og einstaklingar vinna að því að efla hana og kynna. En þessir aðilar eiga ýmislegt sameiginlegt. Allir ganga þeir út frá alþjóðlegum lagaramma á sviði mannréttinda og stuðla að því á ákveðinn og hagnýtan hátt að mannréttindi verði sjálfsgæddur hlutur í daglegu lífi fólks. Gildi og grundvallarreglur á sviði mannréttinda eru þeim einnig sameiginleg, eins og segir í inngangsorðum Mannréttindayfirlýsingarinnar: „... að allir séu jafnbornir til virðingar og óafsalanlegra réttinda.“

.....

Gagnlegar heimildir

- *ABC: Teaching Human Rights Education*: Office of the High Commissioner for Human Rights, 2004: www.unhchr.ch/html/menu6/2/abc.htm#I.
- Claude, Richard, *The Bells of Freedom*: erc.hrea.org/Library/Bells_of_Freedom/index.html
- *Compendium of good practises in human rights education in the school system, including citizenship education and education for mutual respect and understanding*: www.hrea.org/compendium
- *First Steps: A Manual for Starting Human Rights Education*: Amnesty International, 1996: http://erc.hrea.org/Library/First_Steps/index.html
- Flowers, Nancy, *The Human Rights Education Handbook*: University of Minnesota Human Rights Center, 2000: www1.umn.edu/humanrts/edumat/hreduseries/hrhandbook/toc.html
- Gollob, Rolf og Kraft, Peter, *Exploring Children's Rights: lesson sequences for primary schools*: Strasbourg, Education for Democratic Citizenship, 2006: www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Pdf/Documents/2006_17_ExploringChildrensRights_En.pdf
- *Play it Right! Human Rights Toolkit for Summer Camps in the City of Montreal*: Equitas, International Centre for Human Rights Education, 2006: www.equitas.org
- Safn teikninga sem nota má í umræðum um réttindi barna: www.vormen.org/downloads/ChildrensRightsTextIllustr.pps
- *Vienna Declaration and Programme of Action*: World Conference on Human Rights, United Nations, Vín, 1993: [www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument)

.....

Gagnleg vefsvæði

- Amnesty International: www.amnesty.org
- Evrópa fyrir og með börnum: www.coe.int/children
- Upplýsinganetið um réttindi barna: www.crin.org
- Evrópuráðið: www.coe.int
- Lýðræði og mannréttindamenntun í Evrópu: www.dare-network.org
- European Children's Network (EURONET): www.europeanchildrensnetwork.org
- Fondation Terre des hommes: www.tdh.ch
- Human Rights Watch: www.hrw.org
- Samtökin um mannréttindamenntun: www.hrea.org
- Æskulýðsáætlun Evrópuráðsins um mannréttindamenntun: www.coe.int/compass
- Aðalskrifstofa Mannréttindafulltrúa Sameinuðu þjóðanna: www.ohchr.org
- Samtök fólksins um áratug mannréttindamenntunar/ International Movement for Human Rights Learning: www.pdhre.org/index.html
- United Nations CyberSchoolbus: www0.un.org/cyberschoolbus

- UNESCO: www.unesco.org
- UNICEF: www.unicef.org
- UNICEF Innocenti Research Centre: www.unicef-irc.org
- UNICEF Raddir ungmenna (Voices of Youth): www.unicef.org/voy
- Alþjóðaaáætlun Sameinuðu þjóðanna um mannréttindamenntun (2005 og áfram): www.hchr.org/english/issues/education/training/programme.htm

.....

Tilvísanir

- 1 United Nations World Conference on Human Rights, 1993, *Vienna Declaration and Programme of Action*, para. 33 of Section 1.
- 2 Sjá www.ohchr.org/english/issues/education/training/programme.htm
- 3 Sjá http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=27234&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
- 4 *The Dakar Framework for Action – Education for All: meeting with our commitments*, World Education Forum, Dakar, Senegal, 26.-28. apríl, 2000: www.unesco.org/education/efa/ed_for_all/framework.shtml
- 5 Sjá www.unicef.org/specialsession/documentation/documents/A-S27-19-Rev1E-annex.pdf
- 6 Sjá www.unicef.org/voy
- 7 Sjá www.unicef-irc.org
- 8 *Tilmæli ráðherranefndar nr. R (85) 7*: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=686452&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=45239>
- 9 *Tilmæli Evrópuráðsþingsins nr. 1346 (1997) um mannréttindamenntun*, 12. ákvæði.
- 10 Gollob, Rolf og Kraft, Peter, *Exploring Children's Rights: lesson sequences for primary schools*: Strasbourg, Education for Democratic Citizenship, 2006.

